Flick László

Egy paradoxon feloldása

(Dani Rodrik: A globalizáció paradoxona. Demokrácia és a világgazdaság jövője. Fordította: Felcsuti Péter. Budapest, Corvina Kiadó, 2014)

„Bárhová nézünk, kérdőjeleket látunk” – írja Dani Rodrik *A globalizáció paradoxona* című kötetének bevezetőjében. A Harvard Egyetem közgazdászprofesszora a szuverenitás, a demokrácia és a globalizáció viszonyával foglalkozik írásában, napjaink problémás globális gazdasági nehézségeit tárja elénk. Ezzel együtt aktuális dilemmákat igyekszik feloldani új szempontok felvetésével, mely egyben élő tévhitek leleplezésével jár együtt.

Rodrik szerint a gazdasági világválságot követően rengeteg tényező megváltozott, így már nem bízhatunk korábbi magyarázatainkban. A világgazdaság jövőjének érdekében érdemes felülvizsgálnunk a globalizációval kapcsolatos vélelmeinket, és ezentúl más jellegű támpontokra kell építenünk elképzeléseinket. A világban végbemenő változásoknak sajátos természetük van, amiket meg kell ismerni, a modelleknek pedig határaik, melyeket el kell fogadni.

A demokrácia, a nemzetállami szuverenitás és a (hiper)globalizáció hármasa kereteket szab: két tényező együttállása a harmadikat kizárja. Ha lemondunk a demokráciáról, egy globális politikai közösség létrejötte túl ambiciózus vállalkozásnak tűnik. Ha feláldozzuk a nemzetállamokat, egy demokratikusan működő globális kormányzás szintén csak illúzió maradhat. A 2008-as válságig tartó globalizációs folyamat viszont nem tartható fenn, ugyanis a hiperglobalizáció árát a demokratikus kormányzás vagy a nemzeti szuverenitás kárára tudnánk csak megfizetni. A hiperglobalizációval szemben azonban nem a jelenség megszűntetését állítja (harmadik) alternatívaként, hanem az „okos globalizációt”. A demokratikus és szuverenitási elvárásaink együtteséből fakadó látszólagos patthelyzet több dologra mutat rá. Egyrészt elértünk egy eddig egyre csak mélyülő globalizáció határaihoz. Másrészt az ebből következő trilemma feloldása nem történhet meg az eddigi globalizációs narratíva és logika alapján. Ehelyett meg kell értenünk a globalizáció természetét. Ekkor van csak lehetőségünk „okos globalizációra”.

A globalizáció természetének felfedésekor Rodrik olyan támpontokat ad, melyek az elméleti vizsgálódást hozzák közelebb a realitáshoz. A kötet legolvasmányosabb részei azok a történeti

áttekintések, melyekben rámutatnak az elméleti viták releváns kérdéseire: a piac és az állami szerepvállalás viszonyára, a szabad kereskedelem előnyeire és hátrányaira, a „Bretton Woods"-mementóra, illetve a pénzügyi egyensúlyt és stabilitást aláásó „ostobaságok" példáira. Mindezek olyan sűrűsödési pontok a globalizáció történetében, melyek mind egy-egy aspektusból mutatják be a trilemma három oldalának jelentőségét.

A kereskedelem „gyümölcseinek leszüreteléséhez" tagadhatatlanul szükség van államra, mely biztosítja a kiszámíthatóságot garantáló szabályokat és törvényeket. A piacok akkor működnek jól, ha egyensúlyba kerülnek a működésüket támogató intézményekkel. Erre akkor is szükség van, ha az állami szabályozások sokféleségéhez való igazodás költségekkel jár. A piac és az állam ugyanis kiegészítik, nem pedig helyettesítik egymást: *„Ha a piac az érem egyik oldala, akkor a jóléti állam ugyanannak az éremnek a másik oldala"* – írja a szerző. Ez a megállapítás érvényes a globalizációra is, hiszen a globális piacoknak is szembesülniük kell azzal, hogy az intézményi támaszok egyszerre jelentenek szabályokat is. A globalizáció természetéből következik egyik dilemmája is: *„nem működőképes az államok nélkül, ám egyszersmind az államok jelentik a működésének legnagyobb akadályát is."* A paradoxon tehát azt jelenti, hogy a globalizáció saját korlátaira van utalva.

Rodrik felvázolja számunkra az államról, az állam piacpolitikájáról és a piacról alkotott egykori elképzeléseket, ugyanis minden kornak sajátjai azok a koncepciók, vélelmek és ideák, melyek az emberek gondolkodását mozgatják. A merkantilizmus, a protekcionizmus, a szabad piac, az aranystandard jelszavai különböző korok ideáinak és társadalmi-politikai körülményeinek változása során idővel elérték a határaikat. Bizonyos történelmi időkben egy-egy narratíva ismét előtérbe került, viszont ezek működőképessége ki van téve a nemzeti és nemzetközi politikai és gazdasági vélelmeknek, valamint önnön realizálódásuk következményeinek. Ahogy Rodrik írja:

> „*A kereskedelem ügye nagyon is összetett, és a kontextuson múlik. Nem csupán az a dolgunk, hogy megértsük a szabad kereskedelem közgazdasági természetét, de meg kell értenünk azt is, hogy milyen következményekkel jár mindez az igazságos elosztásra és a társadalmi normákra nézve.*"

Ebből következik Rodrik következő állítása: a közgazdaságtan elméletei az igazságnak gyakran csak egy részét mutatják be, holott feladatuk éppen a korrekció lenne, *„az apró betűs részek kimunkálása"*.

A szerző Isaiah Berlin filozófus – Arkhilokhoszt idéző – analógiáját felhasználva különböztet meg rókákat és sündisznókat aszerint, hogy a közgazdászszakmában ki milyen stratégiával ad választ egy problémára. Előbbi elfogadja a kontextusból eredő sokféleséget, emiatt több problémát tart szem előtt, utóbbi viszont mindenre ugyanazt az egy orvosságot ismeri. Rodrik ebből a szempontból vizsgálja felül az utóbbi idők gazdaságpolitikai narratíváit, majd megvilágítja a rókák és sündisznók elképzelései közötti különbséget, mikor felfedi a közgazdászszakma nyilvános fősodrának gyengepontjait. Mindeközben rókaként a globális piacok összetett természetét

hangsúlyozva, az egyszerűsítő elméletek helyett a sokrétű világhoz jobban alkalmazkodó megoldásokat keresi.

A sündisznó közgazdász érvelésének gyengepontja, hogy előfordul – ahogy Rodrik írja a liberalizáció híveivel kapcsolatban –, hogy *„a vita határozottan vallási természetűvé válik."* A sündisznó felfogás hibája azonban nem önmagában a modellben gondolkodást jelenti. A róka gondolkodása során is modellek kerülnek elő. A különbséget tehát a modellek néhány jellemzőjében kell megragadni, a valóságra reflektáló rugalmasságukban:

> „*Az alkalmazott közgazdaságtan művészete azon múlik, hogy képes-e a megfelelő egyensúly megteremtésére a realizmus és a könnyű kezelhetőség között, azaz olyan előfeltevésekkel éljen, amelyekkel a lehető legkisebb kárt okozza a valóságos feltételekben, de azért legyen értelmes mondanivalója az egyes szakpolitikai alternatívák várható következményeit illetően. A modellek akkor hasznosak, ha nagy körültekintéssel és a megfelelő kontextusban alkalmazzák őket.*"

Rodrik azt javasolja, ne kövessük el a sündisznó hibáját, aki egy modell kedvéért figyelmen kívül hagyja a kontextus egyes elemeit, és annak változékonyságát. Ennek megfelelően kell tehát eljárnunk, mikor a globalizációt és a velejáró trilemmát vizsgáljuk. Modellünkben meg kell tartani a pragmatikus és rugalmas megoldások lehetőségét. A szerző olyan neves közgazdászok gondolataival illusztrálja számunkra a róka mentalitását, mint Joe Stiglitz vagy James Tobin. Meggyőző igazolást kínálnak Rodrik számára azok a példák is, melyeket olyan fejlődő országok sajátos sikertörténeteiből kölcsönzött, mint Japán, Dél-Korea, Tajvan, Hongkong, Szingapúr, Malajzia, Thaiföld, Indonézia vagy Kína. Ezek az országok sikereik során más stratégiát alkalmaztak, mint amit a fejlett országokban láttunk – alkalmazkodtak saját kontextusukhoz, éltek saját lehetőségeikkel.

A szerző érvelésének alátámasztására nemcsak a különböző ismereteket ötvöző róka képében tár elénk meggyőző bizonyítékot, hanem a saját elképzeléseinek fala mögé szorult sündisznó példájában is. A fejlett országok által a 80-as évektől mindenhol javasolt módszer tulajdonképpen a fejlett országok felemelkedésének receptjét jelentette ahelyett, hogy a fentebbi országok mintájára vegyes stratégiákat dolgoztak volna ki. A washingtoni konszenzus „sündisznó-közgazdászai" megvédték korábbi, jó tapasztalataikon alapuló igazságaikat. Az ezt követően felmerülő problémákban pedig csak a narratíva további, mélyrehatóbb folytatásának igazolását látták. A gazdasági felemelkedéshez vezető egyetlennek hitt utat tehát az univerzális szükségszerűség hite jellemezte, kizárva a korábbi magyarázatok feladásának lehetőségét.

Rodrik szerint a róka-mentalitás sokkal hatékonyabb. Ennek jellemzője a rugalmasság, mely egyszerre mindig csak egy konkrét problémát igyekszik orvosolni, relatív fontosságának figyelembevételével, és mindig készen áll az újonnan érkező problémák kezelésére. Rodrik azon túl, hogy ismerteti velünk a Dél-Afrikában személyesen alkalmazott tanácsait, a róka-mentalitással kapcsolatos következetessége ennél többen nyilvánul meg. Rodrik ugyanis a kötetében tárgyalt

problémát maga is rókaként közelítette meg. A globalizációs trend válságának kérdését egy trilemmában konceptualizálta, majd ezt történeti példákban hozta közelebb. A konkretizált esetek lehetővé tették, hogy egy átfogó megközelítési problémát emeljen ki, és ne pedig *a* problémát. Más szavakkal: nem egy mindenre alkalmazható, egyetemes megoldást keres, hanem tett egy lépést vissza, és megkérdőjelezte, hogy lehetséges-e egyáltalán az, hogy bárhonnan ugyanoda érjünk ugyanazon az úton. Ennek segítségével jutott el az alkalmazott róka felfogás gazdaságtani helyességének felismeréséhez.

A sündisznó-álláspont elutasítása, a rugalmas és komplex gondolkodás ajánlása viszont önmagában még nem mondana sokat a globalizáció paradoxonának feloldásáról. Az „okos globalizáció" jelenti az egyensúly megteremtését, de Rodriknak van „értelmes mondanivalója" is az ehhez hozzájáruló egyes szakpolitikai alternatívákkal kapcsolatosan. A kontextust körülírva megállapítja többek között, hogy a politika és a hiperglobalizáció közötti összeütközés megkerülhetetlen, a hiperglobalizáció számos tényezőn keresztül korlátozza a demokratikus döntési szabadságot, a politikai legitimációval járó felelősség továbbra is a nemzeti politikusok vállát nyomja, a nemzeti és helyi identitás erősebb a transznacionálisnál. Ebből következik, hogy olyan globalizációra van szükség, mely elősegíti a nemzeti keretek közötti demokratikus politizálást. Ezért tehát nem a globalizációt kell megszüntetni, hanem a globalizációról szóló narratívánkat kell megváltoztatni, mely egy új stratégia kidolgozását irányozza elő:

> „*A még működőképes globális szabályozás szab határt annak, hogy a kívánatos globalizáció meddig mehet el. A hiperglobalizáció nem reális, és ne is tegyünk úgy, mintha az lenne.*"

Rodrik ajánlata az ún. „kapitalizmus 3.0". Az éjjeliőr állam 1.0-ja és a Bretton Woods égisze alatti 2.0 megrendülése után a 2.0 vegyes piac-állam stratégiájának globális megfelelőjét keresi a szerző. Rögtön azután, hogy cáfolja egy élő, de bukottnak tekintett narratíva szükségszerűségét, a kapitalizmus alakíthatóságában rejlő lehetőségeket kutatja:

> „*A kapitalizmus túlélésének kulcsa abban rejlik, hogy jóformán korlátlanul alakítható (…) A kapitalizmus képes újrateremteni magát, így aztán túl tudta élni a periodikus válságokat, ahogy a bírálóit is, Marxtól kezdve egészen napjainkig.*"

A Bretton Woods-i kompromisszumban olyan egyensúlyt vélt felfedezni, melyet mintha nosztalgiával idézne fel a mostani globalizációs válság tükrében. Megvolt minden az akkori nemzetközi gazdaságban, ami most hiányzik: a világgazdaság korlátok között maradt és a nemzetállamok szintjén működött, azaz a rájuk vonatkozó nemzetközi szabályokon túl saját maguk alakíthatták jóléti gazdaságukat. A pénzügyi globalizáció és a szoros integráció nyomán azonban a „20. század egyik legnagyszerűbb eredménye" megrendült, majd összeomlott. A kontextus megváltozott, ezért most már globális szinten kell megteremteni az új egyensúlyt.

Rodrik hét pontba gyűjti össze, hogyan oldható fel az érem két oldala közötti feszültség, azaz miben tér el az „okos globalizáció" a hiperglobalizációtól az állam és a piac, a politika és a gazdaság, a demokrácia és a nemzetközi gazdasági egyezmények kapcsolatában. Kitér a piac

szabályozásának szükségességére, a nemzetállamok autonómiájának létjogosultságára, a stratégiák sokféleségének lehetőségére, a demokratikus döntéshozatal elsőbbségére, a gazdasági megállapodások szabályozó, de nem uralkodó jellegére és a demokráciák nemzetközi primátusára. A szerző által pontokba szedett axiómák a jelenlegi kontextusra érvényes következtetéseket tartalmaznak. Ezeket a hiperglobalizációs narratíva olyan átalakításából vezette le, ami mérsékli annak túlzásait és az érem mindkét oldalának, a piacnak és az államnak is tiszteletben tartja szerepét és jelentőségét. Ajánlásaival elfogadja az eltérő kontextusok létezését, nyitva hagyja a lehetőséget eltérő stratégiák kidolgozása előtt, ugyanakkor meghatározza ennek a folyamatnak fontos, szabályozó követelményeit is. Az egészséges és fenntartható világgazdasághoz azonban a globalizáció természetének és határainak ismeretére, a józan eszünkre van szükség:

„*A globalizáció nem olyan rendszer, amelynek a működéséhez egyetlen intézményrendszerre, egyetlen gazdasági szuperhatalomra van szükség. El kell fogadnunk, hogy a világgazdaság különböző nemzetek sokaságából áll; a köztük létrejövő interakciókat egyszerű, átlátható és a józan ész követelményeivel összhangban álló közlekedési szabályok laza rendszerével kell irányítani. Ez a vízió nem vezet el bennünket a ››lapos‹‹*[*] világhoz, amelyben a gazdasági tranzakciók előtt nem léteznek országhatárok. De ilyen megközelítés valójában nem is létezik. A mi víziónk megvalósítása egy egészséges és fenntartható világgazdasághoz vezet, amelyben a demokráciák maguk döntenek a sorsukról.*”

Rodrik írásának nóvuma, hogy a globalizáció jelenségéről és állapotáról olyan megállapításokat tesz, mely a realitásban, kontextushoz kötötten válaszokat, és nem pedig egy új ideológiai fogódzót keres. Aktuális kérdésekkel foglalkozik, melyeket nem csupán a szabad kereskedelem működésének ismeretéből vezet le, hanem annak társadalmi és politikai velejáróinak és következményeinek számításba vételével együtt igyekszik megérteni. A vizsgált dilemmák, illetve a trilemma kevésbé dogmatikus megválaszolására vállalkozik. A globalizáció paradoxona viszont éppen egy erős hiten alapuló narratívára vezethető vissza. Ezért Rodrik nem az ellentmondásokkal járó narratíva *megoldására*, hanem ezen ellentmondások új magyarázat révén való *feloldására* törekedett. Felismerte, hogy a szükségszerűségek a kontextusokból fakadnak, és nem pedig *a* megoldásban adottak. Egy dolgot keres: mi az, ami működik.

---

[*] A fordító megjegyzése: „Utalás Thomas Friedman magyarul is megjelent, *The World is flat* (És mégis lapos a Föld) című globalizációpárti könyvére”